

Alternanțele vocalice regulate din flexiunea verbală

Tomasz CYCHNERSKI

Articolul de față constituie un fragment al unui proiect mai mare, consacrat sistemului morfonologic al românei contemporane standard (literare) și desfășurat de către autorul lui în cursul ultimilor patru ani. Au apărut deja două articole teoretice (Cychnerski 2001a: 17-22; Cychnerski 2003: 139-148) din cele patru plănuită și unul cu caracter aplicativ (Cychnerski 2001b: 23-35) care se concentrează asupra sintagmaticii morfonologice ale afixelor verbale. Rândurile ce urmează au, și ele, acest caracter aplicativ, referindu-se în schimb la paradigmatica morfonologică, și mai precis la alternanțele vocalice. Dintre cele 27 de asemenea alternanțe, vor fi descrise numai alternanțele regulate.

Descrierea va profita de inventarul de foneme alcătuit din 7 foneme vocalice și 38 de foneme consonantice, deci de sistemul asemănător celui prezentat, în anii '30, de către Al. Graur și Al. Rosetti și, apoi, în anii '50, de către D. Macrea. Noțiunile pe baza cărora se va face analiza, expuse detaliat în articolele amintite mai sus, dezvoltă teoria elaborată de R. Laskowski (Laskowski 1975) și K. Kowalik (Kowalik 1997) și aplicată la limba polonă.

Lista completă a alternanțelor vocalice din flexiunea verbală se prezintă după cum urmează: (1) /ə/ ~ /a/, (2) /ə/ ~ /e/, (3) /a/ ~ /ə/, (4) /'a/ ~ /'ə/, (5) /'a/ ~ /'e/, (6) /'a/ ~ /ø/, (7) /e/ ~ /ø/, (8) /e/ ~ /ea/, (9) /e/ ~ /a/, (10) /e/ ~ /ə/, (11) /e/ ~ /i/, (12) /'e/ ~ /'e'a/, (13) /'e/ ~ /'a/, (14) /'e/ ~ /ø/, (15) /'i/ ~ /'i/, (16) /'i/ ~ /ø/, (17) /'i/ ~ /a/, (18) /'i/ ~ /ə/, (19) /'i/ ~ /ø/, (20) /o/ ~ /oa/, (21) /u/ ~ /oa/, (22) /u/ ~ /o/, (23) /oa/ ~ /o/, (24) /oa/ ~ /u/, (25) /ø/ ~ /u/, (26) /ø/ ~ /i/, (27) /ø/ ~ /'u/.

1. Alternanța /'a/ ~ /'ə/

Amândoi membrii sunt accentuați în fiecare formă flexionară în care apar. Alternanța aceasta intră în compunerea șirului /'a/ ~ /'ə/ ~ /ø/ și se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *ocupa*, *lucra*, *continua*, *situa*. Membrul /'a/ apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinenței $-\widehat{ts}^i$. Membrul /'ə/ precedă desinența $-\widehat{m}$, dar niciodată nu urmează după foneme palatale /e, i, c, Ț, j/. Alternanța /'a/ ~ /'ə/ caracterizează și unii radicali din structura verbelor *lua*, *sta*, *preda*, *da*, *la*. În paradigmele acestora, membrul /'a/ poate fi urmat, în anumite situații, și de desinențele $-\widehat{w}$, $-\widehat{j}$, și, în mod excepțional, de $-\widehat{je}$ (la verbul *la*). Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și productivă. Exemple: *ocupați* ~ *ocupăm*, *dau* ~ *dăm*, *lucra* ~ *lucrăm*, *luați* ~ *luăm*, *continuați* ~ *continuuăm*, *laie* ~ *lăm*, *situa* ~ *situăm*, *stați* ~ *stăm*.

2. Alternanța /^la/ ~ /^le/

Amândoi membrii sunt accentuați în fiecare formă flexionară în care apar. Această alternanță intră în compunerea șirului /^la/ ~ /^le/ ~ /^lø/ și se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *deochea*, *încuia*, *îmbia*, *veghea*, *bruia*, *studia*, *crea*. Membrul /^la/ apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinenței $-\sqrt{\text{ts}}^j$. Membrul /^le/ precedă desinența $-\text{m}/$ și, în același timp, urmează după foneme palatale /e, i, c, j, j/. În paradigma verbului *la*, membrul /^la/ este urmat și de desinențele $-\text{w}/$, $-\text{j}/$, $-\text{je}/$. În varianta facultativă a uneia dintre formele de conjunctiv prezent, membrul /^le/ poate apărea, însă, și înainte de $-\text{je}/$. Într-un radical al verbului *lua*, membrul /^la/ apare înainte de desinențele $-\text{w}/$, $-\text{ø}/$, iar membrul /^le/ înaintea desinenței $-\text{j}/$. Pe condiționarea morfologică a acestei alternanțe se suprapune și, parțial, cea fonologică, membrul /^lø/, așteptat înainte de $-\text{m}/$, fiind inacceptabil în poziția postpalatală. Este o alternanță regulată și productivă. Exemple: *deocheați* ~ *deochem*, *încuia* ~ *încuiem*, *îmbiați* ~ *îmbiem*, *veghea* ~ *vegheam*, *creați* ~ *creăm*, *lați* ~ *leie*, *studia* ~ *studiem*, *ia* ~ *iei*.

3. Alternanța /^la/ ~ /^lø/

Membrul /^la/ este accentuat în fiecare formă flexionară în care apare. Această alternanță intră în compunerea șirurilor: /^la/ ~ /^lø/ ~ /^lø/ și /^la/ ~ /^le/ ~ /^lø/. Se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *ocupa*, *lătra*, *contempla*, *continua*, *deochea*, *încuia*, *îmbia*, *ploua*, *lucra*, *parca*, *divaga*, *veghea*, *bruia*, *piua*, *efectua*, *studia*, *crea*. Membrul /^la/ apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinenței $-\sqrt{\text{ts}}^j$. Membrul /^lø/ precedă direct:

- a) desinențele persoanei 1 sg.: $-\text{ø}/$, $-\text{j}/$, $-\text{u}/$, $-\text{w}/^1$;
- b) desinențele persoanei a 2-a sg²: $-\text{ø}/$, $-\text{i}/$, $-\text{j}/$, $-\text{e}/$, $-\text{ø}^3$;
- c) desinențele persoanei a 3-a sg.: $-\text{e}/$, $-\text{ø}/$, $-\text{je}/$;
- d) desinențele persoanei a 3-a pl.: $-\text{e}/$, $-\text{ø}/$, $-\text{je}/$;
- e) sufixele structurale $-\text{ez}/$, $-\text{ez}^j$, $-\text{eaz}/$, $-\text{az}/$, $-\text{jaz}/$;
- f) sufixele tematice de perfect: $-\text{a}/$, $-\text{ø}/$, $-\text{e}/$ (la verbele de toate tipurile enumerate și la *preda* și *lua*⁴);
- g) sufixul tematic de imperfect: $-\text{a}/$ (la verbele de toate tipurile enumerate și la *preda*, *lua* și *la*);
- h) sufixele tematice de participiu activ: $-\text{ind}/$, $-\text{ind}/$ (la verbele de toate tipurile enumerate și la verbele *sta*, *da*, *lua*, *la* și derivatele lor).

¹ Aceasta nu privește verbele *a da*, *a la*, *a lua*, *a sta* și derivatele lor, la care $-\text{w}/$ este precedat de membrul /^la/ din structura radicalului întreg.

² Inclusiv și desinențele de imperativ.

³ La verbele *a da*, *a la*, *a lua*, *a sta* și derivatele lor, $-\text{j}/$ poate urma și după /^la/ și /^le/ din structura radicalului întreg.

⁴ La verbele *a da* și *a sta*, numai în structura participiului pasiv.

Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și productivă. Exemple: *ocupați ~ ocup, întârzia ~ întârzii, umblați ~ umblu, continuați ~ continuu, ocupați ~ ocupi, umblați ~ umbli, ocupa ~ ocupe, ocupa ~ ocupă, continuați ~ continue, dați ~ dă, lucra ~ lucrez, lucra ~ lucrezi, lucrați ~ lucrează, veghea ~ veghează, piuați ~ piuează, stați ~ stat, situa ~ situă, deocheați ~ deoche, ocupa ~ ocupau, ocupați ~ ocupând, îmbiați ~ îmbiind.*

4. Alternanța /^le/ ~ /e'ɑ/

Amândoi membrii sunt accentuați în fiecare formă flexionară în care apar, la membrul marcat accentul deplasându-se pe /ɑ/. Alternanța aceasta intră în compunerea șirului /^le/ ~ /e'ɑ/ ~ /ø/ și se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *vedea, mânea*. Membrul /^le/ precedă desinențele *-/m/* și *-/ts^j/*. Membrul /e'ɑ/ apare la sfârșitul absolut al radicalului, dar niciodată după foneme consonantice palatale. Alternanța /^le/ ~ /e'ɑ/ caracterizează și unii radicali din structura verbelor *avea, bea* și *vrea*. În paradigmele celor două din urmă, însă, membrul /^le/ este și urmat de desinența *-/j/*, iar membrul /e'ɑ/ și de desinențele *-/ø/* și *-/j/*. Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și neproductivă. Exemple: *vedeți ~ vedea, mânem ~ mânea, aveți ~ avea, bei ~ bea, vreți ~ vream*.

5. Alternanța /^le/ ~ /^lɑ/

Amândoi membri sunt accentuați în fiecare formă flexionară în care apar. Alternanța aceasta intră în compunerea șirului /^le/ ~ /^lɑ/ ~ /ø/ și se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *tăcea*. Membrul /^le/ precedă desinențele *-/m/* și *-/ts^j/*. Membrul /^lɑ/ apare la sfârșitul absolut al radicalului și, în același timp, după fonemul consonantic palatal *-/t^s^j/*. Pe condiționarea morfologică a acestei alternanțe se suprapune și, parțial, cea fonologică, segmentul vocalic complex /eɑ/, așteptat în poziția sfârșitului absolut, reducându-se la /ɑ/ după consoane palatale. Alternanța /^le/ ~ /^lɑ/ este și regulată, și neproductivă. Exemple: *tăceți ~ tăcea, tăcem ~ tăcea*.

6. Alternanța /^le/ ~ /ø/

Membrul /^le/ este accentuat în fiecare formă flexionară în care apare. Această alternanță intră în compunerea șirurilor /^le/ ~ /e'ɑ/ ~ /ø/ și /^le/ ~ /^lɑ/ ~ /ø/. Se produce la sfârșitul radicalului întreg al verbelor de tipul *vedea, mânea, tăcea*. Membrul /^le/ apare înaintea desinențelor *-/m/* și *-/ts^j/*. Membrul /ø/ precedă direct:

- a) desinența persoanei 1 sg.: *-/ø/*;
- b) desinențele persoanei a 2-a sg.⁵: *-/ø/*, *-/e/*;
- c) desinențele persoanei a 3-a sg.: *-/e/*, *-/ø/*;
- d) desinențele persoanei a 3-a pl.: *-/ø/*⁶, *-/e/*, *-/ø/*;⁷

⁵ Inclusiv desinența de imperativ.

⁶ La verbul *a vrea*, desinența *-/ø/* este precedată de radicalul supletiv *vr-*.

⁷ La verbele *a vrea* și *a bea*, direct înainte de desinențe se folosește numai radicalul întreg.

e) sufixele tematice de perfect **-/u**⁸, **-/se**/, **-/s**/;

f) sufixele tematice de imperfect **-/a**/, **-/ea**/;

g) sufixele tematice de participiu activ/gerunziu: **-/înd**/, **-/înd**/ (la verbele de tipurile indicate și la *a bea*, *a vrea* și *a avea*).

Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și neproductivă. Exemple: *vedeți ~ văd*, *mânem ~ mâi*, *vedeți ~ vede*, *cădem ~ cadă*, *cădeți ~ cad*, *mânem ~ mâie*, *părem ~ părut*, *mânem ~ măsei*, *mâneți ~ mas*, *tăceți ~ tăceam*, *vrem ~ vream*, *bem ~ bând*, *mânem ~ mâind*.

7. Alternanța **/e/ ~ /ø/**

Membrul **/e/** nu este niciodată accentuat. Această alternanță se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *a face*, *a ține*, *a umple*, *a aduce*, *a pune*, *a trage*, *a roade*, *a rămâne*, *a scrie*, *a rupe*. Membrul **/e/** apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinențelor **-/m**/ și **-/ts**⁹/. Membrul **/ø/** precedă direct:

a) desinențele persoanei 1 sg.: **-/ø**/, **-/u**/, **-/w**/;

b) desinențele persoanei a 2-a sg.: **-/ø**/, **-/i**/, **-/j**/, **-/e**⁹/;

c) desinențele persoanei a 3-a sg.: **-/e**/, **-/ə**/;

d) desinențele persoanei a 3-a pl.: **-/ø**/, **-/u**/, **-/w**/, **-/e**/, **-/ə**/;

e) sufixele tematice de perfect **-/u**/, **-/se**/, **-/s**/, **-/ø**/;

f) sufixele tematice de imperfect **-/a**/, **-/ea**/;

g) sufixele tematice de participiu activ / gerunziu: **-/înd**/, **-/înd**/.

Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și neproductivă. Exemple: *faceți ~ fac*, *umpleți ~ umplu*, *scriem ~ scriu*, *faceți ~ faci*, *umplem ~ umpli*, *scriem ~ scrii*, *ținem ~ ține*, *ține ~ țină*, *scrieți ~ scrie*, *facem ~ făcut*, *rupe ~ rupeseși*, *trage ~ tras*, *rupem ~ rupt*, *rupeți ~ rupeam*, *tragem ~ trăgeam*, *coace ~ cocând*, *scrie ~ scriind*.

8. Alternanța **/i/ ~ /ø/**

Membrul **/i/** este accentuat în fiecare formă flexionară în care apare. Această alternanță se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *a adormi*, *a zvârli*, *a oferi*, *a atribui*, *a iubi*, *a ghici*, *a locui*, *a pustii*. Membrul **/i/** apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinențelor **-/m**/ și **-/ts**⁹/. Membrul **/ø/** precedă direct:

a) desinențele persoanei 1 sg.: **-/ø**/, **-/j**/, **-/u**/;

b) desinențele persoanei a 2-a sg.¹⁰: **-/ø**/, **-/e**/, **-/ə**/, **-/je**/, **-/i**/, **-/j**/, **-/o**/;

c) desinențele persoanei a 3-a sg.: **-/e**/, **-/ə**/, **-/je**/;

d) desinențele persoanei a 3-a pl.: **-/ø**/, **-/u**/, **-/e**/, **-/ə**/, **-/je**/;

e) sufixele structurale **-/esk**/, **-/eft**⁹/, **-/eft**/, **-/eask**/, **-/jesk**/, **-/jeft**⁹/, **-/jeft**/, **-/jask**/, **-/ask**/;

⁸ Afară de verbul *a bea* în structura căruia intervine radicalul supletiv *bă-*.

⁹ Printre acestea și desinențele de imperativ.

¹⁰ Printre ele și cele de imperativ.

- f) sufixul tematic de perfect: **-/i/**;
 g) sufixele tematice de imperfect **-/a/**, **-/ea/**, **-/ja/**;
 h) sufixul tematic de participiu activ / gerunziu: **-/ind/**.

În mod excepțional, această alternanță nu se produce în paradigma verbului *a ști*, care are radicalul întreg la toate formele flexionare. Membrul **/i/** apare și la toate formele de conjunctiv prezent ale verbului *a fi* înainte de desinențele **-/w/**, **-/j/**, **-/e/**, **-/m/**, **-/ts^j/**, precum și la gerunziul aceluiași verb înainte de sufixul tematic **-/ind/**.

Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și productivă. Exemple: *mirosiți ~ miros*, *biruim ~ birui*, *zvârlim ~ zvârlu*, *mirosiți ~ miroși*, *adormiți ~ adoarme*, *adormim ~ adoarmă*, *biruim ~ biruie*, *zvârliți ~ zvârli*, *veniți ~ vino*, *oferiți ~ oferă*, *slobozim ~ slobod*, *iubi ~ iubesc*, *iubiți ~ iubești*, *iubim ~ iubește*, *iubi ~ iubească*, *locui ~ locuiești*, *locuim ~ locuiesc*, *locuiți ~ locuiește*, *locui ~ locuiască*, *ghici ~ ghicească*, *pieri ~ pierit*, *dormi ~ dormeam*, *ghici ~ ghiceam*, *locuim ~ locuiam*, *veni ~ venind*.

9. Alternanța **/i/ ~ /ø/**

Membrul **/i/** este accentuat în fiecare formă flexionară în care apare. Această alternanță se produce la sfârșitul radicalului întreg la verbele de tipul *a tăbări*, *a hotări*. Membrul **/i/** apare la sfârșitul absolut al radicalului și înaintea desinențelor **-/m/** și **-/ts^j/**. Membrul **/ø/** precedă direct:

- a) desinența persoanei 1 sg.: **-/ø/**;
 b) desinențele persoanei a 2-a sg¹¹: **-/ø/**, **-/ə/**;
 c) desinențele persoanei a 3-a: **-/e/**, **-/ə/**;
 d) sufixele structurale **-/əsk/**, **-/əst^j/**, **-/əst/**, **-/ask/**;
 e) sufixul tematic de perfect: **-/i/**;
 f) sufixul tematic de imperfect **-/a/**;
 g) sufixul tematic de participiu activ: **-/ind/**.

Este o alternanță regulată, condiționată numai morfologic și neproductivă. Exemple: *omorâți ~ omor*, *vârâm ~ vâri*, *omorâți ~ omoare*, *omorâm ~ omoară*, *hotărâți ~ hotărâsc*, *hotărâm ~ hotărâști*, *hotări ~ hotărâște*, *hotărâm ~ hotărască*, *vârâm ~ vârat*, *hotărâm ~ hotărând*.

10. Alternanța **/ø/ ~ /u/**

Membrul **/u/** nu este niciodată accentuat. Această alternanță se produce la sfârșitul temei de participiu activ/gerunziu la toate verbele. Membrul epentetic **/u/** apare înaintea unităților clitice pronominale: **/mø/**, **/te/**, **/se/**, **/ne/**, **/vø/**, **/le/**, **/l/**, **/j/**, **/m^j/**, **/ts^j/**, **/f^j/**. Este o alternanță condiționată numai fonologic, deci automată și regulată, productivă. Exemple: *văzându-mă*, *văzându-te*, *văzându-l*, *văzându-se*, *văzându-ne*, *văzându-vă*, *văzându-i*, *văzându-le*, *însușindu-mi*, *însușindu-ți*, *însușindu-și*.

11. Alternanța **/ø/ ~ /i/**

Membrul **/i/** nu este niciodată accentuat. Această alternanță se produce la sfârșitul formei de imperativ la persoana a 2-a pl., la toate verbele. Membrul epentetic **/i/** apare înaintea unităților clitice pronominale: **/mø/**, **/ne/**, **/vø/**, **/le/**, **/l/**, **/j/**, **/m^j/**. Este o alternanță

¹¹ Inclusiv desinența de imperativ.

